

ԱՆՈՒԹԱՆ ԵՎԵՂԵՑԻ

ՊԱՇՏԱՄԻՆԻՔԻ ԲԱՐԲՈՒՌՈՒԹԵԱՆ ԻՆՏԻՄԸ

Առանք որ Անգլիկոսն Եկեղեցիի յուրերով կը հետաքրքրուին, հարկաւ պիտած են որ այս միջոցին ժամագիրքի վերաբնութիւնը ձեռք առնուած է հետէ Գառնի որ հիմայ Հայաստանեայց Եկեղեցիի բարեկարգութեան վրայ ալ կը դուրսի, շատ բարեղեղ է ամփոփ գաղափար մը սալ ՍԻՄԵՆ Երնիւրեցիներուն, թէ ի՛նչ կ'անցնի կը դառնայ այժմ Անգլիկոսն Եկեղեցիի մէջ:

Այսպէս ան կ'աշխատէ իւր անոնիւ համար պէտք է անխաղաղ մը նետել անցեալին:

Լատին Եկեղեցիի վաղեմի զարեւու պատարագի ձեւերուն մէջ մեծ աշխատանքիւն մը կը տիրէ, որոնք յատուկ են Արեւելքի այլեւայլ Եկեղեցիներուն: Առաջին վեց զարեւու պատարագի մասի մէջ է Բայց ձիւական լաւագոյն ձեւերը ի. դարէն հասած են մեզ, եւ ասոնք կը ցուցնեն թէ երկու դիմաւոր ձեւերէն մէկը բնորոշներու զօրութեամբ մէջ էր լատին Եկեղեցին: Անոնց մէկն էր հռոմէական ձեւը, ինչպէս որ պատկերը կը գործածէին Հռոմի մէջ, եւ միւսն էր աղայայնի դանազան ձեւը, որոնք թէեւ յայտնապէս միեւնոյն ծագումն ունէին, բայց կը տարբերէին իրենք իրենց մէջ: Սրբնակի համար, Ֆրանսայի մէջ Կալիկան ձեւը, Իտալիոյ մէջ Ամբրոսիոսը, Սլոանիոյ մէջ Մոլարապիկը եւ Բրիտանական Կղզիներու մէջ՝ Կելտական ձեւը: Բրիտանական Կղզիներուն մէջ, այս միջոցներուն, Անգլիկոսները Անգլիոյ մեծագոյն մասը զբաղեցնէին, եւ քրիստոնեայ կեդրոնը քուլեցան զէպի Կալէս եւ Իրլանտա, ուրիշ յետոյ տարածուեցան Սկոթլանդի մէջ:

Հռոմէական ձեւը, ատոր զերիվերոյութեանէն աւելի զինք գործածող Եկեղեցիի հմայքին շնորհիւ, ուրիշ ձեւերէ շատ մը բաներ փոխ առնելէ ետք, այս վերջինները գործածութենէ զաղբեցուց մէկիկ մէկիկ, բացի Ամբրոսիոսէն՝ որ հռոմէական եղանակաւորութեանով տակաւին կը գործածուի Միլանի մէջ: Լատին միսիոնարներուն Անգլիկոսներուն մէջ գալէն առաջ (Ս. Սիգոստինոս 597 թ.) Բրիտանական Կղզիներու մէջ գործածուած ձեւը կեղտական էր: Թէեւ Լատին խտապահանջ միսիոնարները քիչ մը ներդրածութեամբ վարեցան անոր հանդէպ, այսուհանդերձ ան բոլորովին տղի տուաւ հռոմէականին առջեւ:

Երբ հռոմէական ձեւ կ'ըսենք, պէտք է հասկընալ թէ ամէն տեղ նոյնն էր այն, նոյն իսկ Անգլիոյ մէջ, Ասիկա կը նշանակէ թէ հռոմէական կոչուած յատակագիրի մը վրայ շինուած ժամակարգութիւններ (liturgy) էին անոնք եւ իրենց նիւթերը առնուած են հռոմէական սոփորութիւններու քնդարձակ շտեմարանէն: Անգլիոյ մէջ, ԺԳ. դարէն առաջ կը թուի թէ գոյութիւն ունէր մեծ աշխատանքիւն մը սոփորութիւններու

ընդ, որոնք կը տարբերէին ո՛չ միայն թեմէ թեմէ, այլ միեւնոյն Եկեղեցիին մէջ իսկ: ԺԳ. դարուն գտնուեցան եպիսկոպոսներ, որոնք իրենց թեմին մէջ արտօնած էին մասնաւոր կերպ մը: ԺԶ. դարուն՝ բարեկարգութեանէն առաջ՝ այս թեմական սոփորութիւններն երեքը միւս բոլորին տեղը զբաղեցնէին: Մասնաւորապէս Սալիզպուրիները, (Սալիզպուրիները), Եորքները, եւ Հիւրֆորտները: Սարուած մէկէն աւելի ճանչցուածք եւ ամէնէն շատ տարածուածն էր, եւ այս էր որ ԺԶ. դարուն յորինուած ժամագիրքին հիմը կազմեց:

* * *

Մինչեւ հիմայ բաժնիս կը վերաբերէր Սուրբ Պատարագին: Բայց սոփորոյթը բախով պէտք է հասկընալ նաեւ աստուածային պաշտամունքը կամ ժամերգութիւնները, Խորհուրդներու կատարումը եւ պատահական պաշտամունքները: Ի սկիզբան այս պաշտամունքները միակ գիրքի մը մէջ ամփոփուած չէին, բայց մասնակի կերպով ինչ ինչ մասերը քով քովի բերուած էին, այնպէս որ իւրաքանչիւր պաշտանայ իր ձեւքին մէջ կ'ուսնէր գիրք մը պաշտամունքին այլեւայլ մասերուն համար: Այսպէս Խորհրդատեղը կը պարունակէր պաշտամունքներու մէջ զիստար պաշտունէին ունեցած բաժինները, ինչպէս պատարագի, մկրտութեան եւ ուրիշ պաշտամունքներու աղօթքները: Նմանապէս օտրկաւագին համար ալ Աւետարան մը կար, ինչպէս նաեւ զրպայց զատին համար, Առաքելական Թագիքի գիրք մը կիսատարկաւագին համար, եւ բնիկեցողներու համար:

ԺԳ. եւ ԺԵ. դարերուն՝ ասոնք վերստին կարգաւորուեցան: Պատարագամտոյցին (Missal) մէջ ներմուծուեցան բոլոր պատարագի համար պէտք եղած մասերը. ժամագիրքին մէջ (Breviary) աստուածային պաշտամունքի վերաբերող բոլոր բաները: Առանձն Մատոյցին մէջ (Manual) բոլոր միւս պաշտամունքներ, բացի եպիսկոպոսին վերաբերող մասերէն, որոնք զբաղեցան Մայր Մատոյցին մէջ (Pontifical): Անոնցմէ զատ կային ուրիշ գիրքեր ալ, ոմանք հասարակաց պաշտամունքի համար, եւ ուրիշներ՝ առանձնական աղօթքներու համար, ինչպէս Աղօթագիրքը (Horae կամ Primars) որոնք աշխարհականներու կողմէ կը գործածուէին:

Անգլիկոսն Եկեղեցիի մէջ պաշտամունքի ըստիպողական բարեկարգութիւնները տեղի ունեցան ԺԶ. դարուն: Երեսկան բարեկարգութիւնը խնդրոյ առաքելայ եղաւ բոլոր Եւրոպայի մէջ Լուսիններէն առաջ: ԺԳ. դարուն Անգլիոյ մէջ Աստուածաշունչը Վիլլիքի ձեռքով անգլիկներէն թարգմանուեցաւ՝ զայն ժողովրդականացնելու նպատակով: Հասարակաց էին նաեւ առանձնական Աղօթագիրքերը: Գերմանիոյ մէջ յուլիանական շարժումը (1520 ին), որ ազգայնական եւ կրօնական էր միանդամայն, պէտք է յիշել թէ յուզեց մարդէ Եւրոպան: Անգլիոյ մէջ ազգայնականութեան ոգին, Եկեղեցական բարեկարգութեան ցանկութիւն մը, եւ ուրիշ հոյ մը խնդիրներ

առաջնորդեցին Անգլիոյ ժողովուրդը յայտարարելու թէ Հոռոմի եպիսկոպոսը այլեւս ուրիշ տեւեռտաք եպիսկոպոսէ մ'աւելի իշխանութիւն չունի Անգլիոյ մէջ։ Այս բանը ընդհանրական քրիստոնէութեանն անջատում մը չէր նկատուեր, այլ իբրեւ վերագրած մը Անգլիքան եկեղեցիին նախնական ազատութիւններուն։

Իրական բարեկարգութիւնը այս կերպով իբրեւ Անգլիքան եկեղեցիի յատուկ խնդիր՝ շատ աւելի զիւրացաւ։ 1542ին Քենթրբըրիի Սրբեպիսկոպոսը Քրէնմիր (Crammer) յայտարարեց թէ յանձնաժողով մը պիտի կազմուի պաշտամանց գիրքերը բարեկարգելու համար։ Բայց գործը չհասարակութեան համար պատրաստ կրցաւ ըլլալ միայն Հենրիկոս Բ-ի մահէն եւ եղբւորդ Զ. Մանուէլ թագաւորի յաջորդութեանէն ետքը։ Այս գործը եղբւորդ Զ-ի առաջին ժամագիրքը եղաւ, 1541ին։

Այս փոփոխութիւնները ինչ ուղղութեամբ կատարուեցան։ Ամէնէն առաջ՝ նոր ժամագիրքը ամբողջովին անգլիերէն եղաւ փոխանակ լատիներէնի։ Յայն եւ Հայ եկեղեցիներու պաշտամունքի լեզուներուն նման լատիներէնը ազգային լեզուի վաղեմի մէկ մէկ չէր անցիւղացի համար, այլ իբրեպէս օտար բարբառ մը, որ չէր նստեցուցուր հասարակ ժողովուրդէն առանց երկար բարակ սորվելու։

Ասէլ զատ ուրիշ պարզ լինելը ալ կատարուեցան, որպէսզի ժողովուրդը կարող ըլլայ հասկնալ եկեղեցւոյ պաշտամունքները։ Վանական երկար պաշտամունքները կրճատուեցան։ Անոնց շատ մը բարդութիւնները պարզուեցան։ Ժամերգութիւններու մէջ հարկաւոր փոփոխում կատարուեցաւ ուրիշ ժամերգութիւնները երկուքի վերածելով, ժխտական եկեղեցիներու մէջ գործածուելու համար՝ առաւօտեան եւ երեկոյեան, խաբարդելու պարտականելով նախկին պաշտամունքներու էական տարրերը առանց կրկնութիւններու։

Առաքելական մեկերուն վերադառնալու բուն փառքով փոփոխուեցաւ անգլի ունեցան վրտաբերով պաշտամունքին մէջէն ինչ որ լատինական նորութիւն կը համարուէր, որով պաշտամունքը յարմարեցուած եղաւ Աստուածաշնչական չափանիւններու։

Այս արդիւնքը նոր նիւթերու շարայարում մը չէր, այլ յարգանք մը վաղեմի պաշտամունքի պահպանութեան, որուն մեծ մասը պարզապէս առնուեցաւ։ Վերջապէս այս բոլոր փոփոխումներ հրատարակուեցան անգլիերէն միակ գիրքի մը մէջ, եղբւորդ Զ. Ի իշխանութեան տունը (1549), Հասարակաց Աղօթագիրք (Book of Common Prayer) անունով։ Ասոր գործածութիւնը պարտաւորել եղաւ ամբողջ Անգլիոյ մէջ միակերպութեան պաշտանական հաստատութեամբ։ Բնականաբար մեծ նպասակութիւն կար թէ՛ անոնց կողմէ, որոնք կ'օգտէին Հոռոմի նկատ կողմը պահել, որոնք կողմէ, որոնք անցիւղական եկեղեցւոյ հաւատարմ ձեւն ուղեւորն էին եւ տակաւին կը փափաքէին պահել հին պաշտամունքները։

Նոյն տունը գտնուեցան մոլորանոց բարեկար-

գիշերը Լուսնի եւ Կալվինի ազդեցութեան ներքեւ, որոնք կիսկատար կը գտնէին բարեկարգութիւնը։ Բաւարդէ խօսել այն երբեք եւ ցաւալի մաքառումներուն վրայ, որոնք եղան ապահովութեւ համար նոր գիրքին ընդունելութիւնը։ Ատոնք տեւեցին 1549-1662, եւ պատահաւ եղան այլեւայլ կրօնական հերձուածներ՝ երեւան բերելու։ Մէկ կողմը կը բռնէին Հոռոմի համակրները, որոնք պապական ըսուեցան, իսկ միւս կողմը բռնած էին այլեւայլ աղպերէ ծայրայեղ բողոքականներ, որոնք կ'օգտէին ջնջել եպիսկոպոսութիւնը եւ Անգլիքան եկեղեցիին վերածնլ Սկոթլանդի Կալվինական կամ ուրիշ ոչ-կաթոլիկ եկեղեցիի մը։ Այս երկուքին մէջտեղը կային անոնք որ ժողովուրդին մեծամասնութեան եւ փարլամենթին օգնութեամբ կը ջանային պաշտպանել եւ բարձր պահել կաթոլիկ(*) բայց ոչ թէ հոռոմական, բարեկարգուած՝ բայց ոչ թէ եկեղեցւոյ պատմական ուսուցումներուն եւ պաշտամունքներուն անհաւատարմ ըլլալու սկզբունքը։

Տիրող եկեղեցական եւ պետական իշխանութիւնները ջանացին միակերպութիւն ապահովել պարտադրելով աղօթագիրք մը, որ գոնէ էական պէտքերը լեցնէր, եթէ չկարենար գոհացնել բոլոր կուսակցութեանց պահանջները՝ բացի չափազանց ծայրայեղներէ, որոնցմը երկու կողմին մէջ ալ կային։ Այս ազդեցութիւններու ներքեւ՝ 1549ի Գիրքը հազիւ հրատարակուեցաւ՝ երբ զայն վերաքննելու քայլեր առնուեցան նորէն։ Վերաքննութիւն մը հրատարակուեցաւ եւ պարտաւորուեցաւ 1552ին, այս անգամ սակայն շատ մը կարեւոր փոփոխումներով, որոնք մուծուեցան ծայրայեղ բողոքականներու աղիւսմամբ։ Եղբւորդ Զ. ին յաջորդեց Մարի Թագուհին եւ հինգ տարի իշխեց։ Պապական մըն էր նէ, եւ հետեւեցաւ բոլորովին արգիւյն նոր ժամագիրքին գործածութիւնը, եւ տեղը զրաւ հին լատին պաշտամունքի գիրքերը եւ վերահաստատեց հոռոմական յարաբերութիւնը։ Եղբւորիկ թագուհին ներառեալ անցաւ 1558ին։ Անոր քաղաքականութիւնն էր վերահաստատել եւ պաշտպանել Անգլիքան եկեղեցիի սկզբունքները։ Ներս օրով Աղօթագիրքի նոր վերաքննութիւն մը եղաւ 1559ին, այս անգամ ետ դառնալով 1552ի ծայրայեղ բողոքականական աղօթագիրքէն ղէպի 1549ի նախնական գիրքը։

ձէյմս Ա. վաւերացուց ուրիշ վերաքննութիւն մը 1604ին։ Բայց իր զգաւաւ յաջորդին, Զարլըզ Ա. ի օրով կրօնական ու քաղաքական զգոհ խմբակները, Գրեյքի զիսաւորութեամբ, ընդգլբեցան թագաւորին եւ եկեղեցիին ղէմ. Գրեյքական թագաւորը 1649ին եւ նոր Կառավարութեան (Commonwealth) 11 տարիներուն ընթացքին՝ ջնջեցին աղօթագիրքը եւ եպիսկոպոսներն ալ արժողագուրկ ըրին։ Երբոր Զարլըզ Բ. գահ

(*) Կաթոլիկ բառը նոյն գործածումով է ընդհանրական իմաստով, ինչպէս «Հաւատամք»-ի մէջ։ Երբ նորմական եկեղեցին հասկնալու ուղեմք՝ «հոռոմական» բառը կը դնեն «կաթոլիկ» բառին տեղը։

եղաւ 1660ին, Աղօթագիրքը զարմեալ մէջտեղ բերուեցաւ և նոր վերաքննութեամբ հրատարակուեցաւ 1662ին: Անգլիներէն աղօթագիրքի այս վերջին վերաքննութիւնը նոր և աւելի ջանք մըն էր վերահաստատելու եղուարդ 2-ի առաջին գիրքը (1549), որ այդքան խիստ փոփոխման մը ենթարկուած էր 1552ին, Կալվինականներու համակիր բարեկարգիչներու ձեռքով:

Անգլիոյ մէջ ժամագիրքի բարեկարգութեան այսօրուան խնդիրը կը զառնայ՝ 1662ին վաւերացուած և ցայսօր անփոփոխ գործածուած գիրքին մէջ կատարուելիք փոփոխութիւններուն շուրջ:

Վերաքննութեան պահանջը չորս կէտերու վրայ է:

ա) Պէտք կայ պարզ փոփոխութեան ուղղելու համար ժամանակի ողջոյն հակառակ խօսքերը եւ նախադասութիւնները, եւ աղօթքները պատշաճեցնելու արդի պայմաններու: Այս թեւադրութիւններու մասին խնդիր չկայ գրեթէ:

բ) Փոփոխման բուռն խնդրանք մը կայ Անկլիկաթորիկ ըստածներուն կողմէ, որոնք Սքաֆօրտեան ճարժումի ներշնչումին տակ հարիւր տարիներէ ի վեր կ'աշխատին Անկլիքան եկեղեցիին ընդհանրական ժառանգութեան զանց առնուած տարրերը վերահաստատել: Այս խումբը կ'ուզէ յայտնի փաւրացումը կարգ մը արարողական խնդիրներուն, որոնք թէև կը գործածուին Անկլիքան եկեղեցւոյ մէջ, բայց տակաւին կանոնական եղած չեն: Անոնք կ'ուզեն նաև ինչ ինչ յաւելումներ կատարել պաշտամունքներու վրայ, մասնաւորապէս Ս. Հաղորդութեան վրայ, այնպէս որ պաշտամունքներու ընդհանրական նկարագիրը շատ պայծառ կերպով ցայտէ: Վիճաբանութեան շատը Ս. Հաղորդութիւն պահելու վրայ է: Հիմայ թէև ատիկա արածուած է շատ մը թեմերէ, բայց զեռ աղօթագիրքէն դուրս կը նկատուի անիկա: Ասոր մէջ ալ գլխաւոր խնդիրը սա՛ է. հիւանդներու համար հաղորդութիւն պահուած պարագային, այս պահու հաղորդութիւնը պիտի գործածուի՝ ուրիշ ներգատակով, զոր օրինակ ատոյթօրհնութիւն ընել, ինչպէս կ'ընէ լատին եկեղեցին, զոր եւ ոմանք կ'ուզեն ներմուծուած տեսնել Անկլիքան եկեղեցիին մէջ: Այս դրոշմը կը փափաքի աղօթագիրքի «նոխացումը»:

գ) Ասկէ դատ մաս մը անգլիացի եկեղեցականներ ալ կան, որոնք վերը յիշուածներուն տրամագծօրէն հակառակ ցանկութիւններ ունին, և կը փափաքին որ աշխարհի վերաքննութիւններ կատարուին և պարտադրուին, որոնք աղղուարէն արգիլեն Անկլիկաթորիկները իրենց ներկայ սօփորութիւններն իսկ տարածել: Ասոնց պահանջը բացարձակապէս սեղմ միօրինակութեան վրայ է:

Եկեղեցականներու ուրիշ խումբ մըն ալ կը փափաքի աւելի պարզութիւն և չեղանութիւն պաշտամունքներու մէջ: Անոնք կը մատնանշեն սա՛ իրողութիւնը թէ հասարակ ժողովուրդը չի կրնար հասկնալ ո՛չ ժամերգութեան լիզուն եւ

ո՛չ ալ պաշտամունքի հաստատարող ձևերը, և թէ աւելի շատ աշխատութիւն մը անհրաժեշտ է համապատասխանելու համար եկեղեցիի աշխատանքներու զարգացման: Անոնք կը պահանջեն որ իւրաքանչիւր քահանայ աւելի ազատութիւն ունենայ պաշտամունքը տեղական պայմաններուն յարմարեցնելու: Ընդհանուր կերպով՝ անոնց նշանաբանն է «յարմարողութիւն» (adaptability):

Այն մարմինը, որ վերջին տարիներուն մէջ կ'աշխատէր վերաքննութեան գործին համար, Անկլիքան եկեղեցւոյն ազգային ժողովն է (National Assembly), որ եկեղեցական օրէնսդիր մարմին մըն է՝ կազմուած երեք մասերէ:

ա) Եպիսկոպոսաց ժողով, որ կը կազմուի բոլոր թեմակալ եպիսկոպոսներէ: Բ) Կերական ժողով, որ կը կազմուի իւրաքանչիւր թեմի կողմէ ընտրուած քահանաներէ և գ) Աշխարհական ժողով, բաղկացած աշխարհական այր թէ կիներէ՝ իւրաքանչիւր թեմին աշխարհականներէ ընտրուած: Վերաքննեալ գիրքը պէտք է ընդունուի իւրաքանչիւր ժողովին մէջ մեծամասնութեան զատ գաւառ քուէարկութեամբ: Մինչև որ Անկլիքան Փարլամենթը չվաւերացնէ՝ անիկա չի կրնար օրէնքի ոյժ ունենալ, որովհետև Անկլիքան եկեղեցին պետական է: Փարլամենթը կըրնայ ընդունիլ կամ մերժել, բայց չի կրնար փոփոխել եկեղեցական կարգադրութիւնը մը, որ կ'առաջարկուի եկեղեցական ժողովին կողմէ:

Այն հիմնական առաջարկները, որոնք ըստ ամենայն հաւանութեան ընդունելի պիտի ըլլան՝ հետևեալներն են:

1) Վերաքննուած ձեռնոց (Lectionary) մը եւ Սաղմոս մը, համապատասխանելու համար անոնց պէտքին, որոնք շարաթը մէկ անգամ եկեղեցի կուգան, և ո՛չ թէ ամէնօրեայ ժամուորներուն, ինչպէս ներկայիս Ասիակ ընդունուած իսկ է:

2) Առատեան և երեկոյեան աղօթքներուն մէջ շատ աւելի զանազանութիւն ներմուծել:

3) Պատահական պաշտամունքներու պարզումը, զոր օրինակ, Կնուէր, Պսակ, Կայլն:

4) Վերահաստատել եկեղեցւոյն նախկին խորհրդապաշտութիւնը այդ պատահական պաշտամունքներու մէջ, ինչպէս Միկրտութեան մօմերուն գործածութիւնը, Կայլն:

5) Ս. Պատարագին վերաքննութիւնը և Հաղորդութիւն պահելու թոյլտուութիւնը հիւանդներու համար, բայց ոչ ուրիշ բարեպաշտական նպատակներու:

6) Եւ ամէնէն աւելի նախատեսուած է բարեփոխուած ժամագիրք մը ընդունիլ, որ սակայն պիտի չընէ հիմնական ժամագիրքին տեղը: Չեռ պատուած այս միջոցին նպատակն է արգիլելու րախում մը ծայրայեղ պահպանողականներու հետ, որոնք սեւ փոփոխութիւն չեն ուզեր: Կր խորհին որ պահպանողականներու ընդգրկութիւնը ժամանակի ընթացքին պիտի կորսնցնէ իր ուժը եւ նոյն ատեն նոր մեթոտներ պիտի գործածուին: Իր պատասխան անոնց, որոնք կը կարծեն որ այս երկու ձևերուն ընդունելութիւնը եկեղեցին պիտի բաժնէ, գիտել

կուտանք թէ նախ, արդէն Անկիբան ժողովուրդին մէջ պատարագի իրարմէ քիչ մը տարբեր ձևեր կան, ինչպէս օրինակի համար, Ամբիկայի եպիսկոպոսական եկեղեցիին և Սիւրբիոյ եպիսկոպոսական եկեղեցիին միջև. և երկրորդ՝ թէ Սիւրբիոյ մէջ, ուր պաշտամունքի երկու ձևեր կան նոյն գիրքին մէջ տպագրուած, ուսել անպատեհութիւն չէ ծագած:

Մինչ անսահմանօրէն վերաքննութիւն բաւածը չափ սահման չունի, և հետևարար ինքնին կը հասկցուի որ չի կրնար ըլլալ հիմնական սեւէ փոփոխութիւն, որ կարենայ տակն ու վրայ ընել Անկիբան եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, կարգապահութիւնը կամ պաշտամունքը: Վերաքննութիւնը ահապարանքով չի կատարուիր: Եկեղեցին խելամուտ ըլլալով այն մեծ զօւարթութիւններուն, որոնք մէջտեղ եկան նախկին բարեփոխութեան ատեն, մնաւ ի հաւելի հեռունքը չերթալ՝ այն մեծ յոյսով որ հիմա առաջարկուած փոփոխութիւնները բաւական են համապատասխանելու և զոհացնելու եկեղեցւոյ զաւակներուն մեծամասնութեան հոգեկան պէտքը:

* *

Վերի յօդուածին գրի առնուելէն ի վեր, ժամագիրքի վերաքննութիւնը նոր կերպարանք մը ստացած է: 1927 Փետր. 8ին Փնիթթըրբրի և Եօրթի արքեպիսկոպոսները Անգլիոյ եկեղեցւոյ ներկայացուցին առաջարկեալ վերաքննութիւնը՝ որ պատրաստուելու և եպիսկոպոսներու ձեռքով:

Առաջարկուած է որ վերաքննուած պաշտամունքները պարունակող երկրորդ ժամագիրք մը աւելցուի 1662ի ներկայ ժամագիրքին վրայ, և հինը կամ նորը հաւասարակէս գործածելի ըլլալով՝ մինչև որ եկեղեցին ճշգէ փոփոխութիւններուն արժէքը: Այսպէսով փոփոխութիւն չունի հոգեղներն ալ զոհ քուցուած կ'ըլլան:

Վերաքննուած ժամագիրքը՝ գործնականին մէջ այն է՝ ինչ որ վերև ներկայացուցինք: — Պաշտամունքները աւելի ճկուն վիճակի մէջ զբոսուած են և մեծապէս նո աջուած, և առաւօտեան և երեկոյան ժամերգութիւններն ալ կարենալ արտօնութիւն տրուած է: Ս. Հոգորդութեան խորհուրդը ճոխացուած է և Ս. Հոգեղն կոչումը աւելցուած սրբազօրման ազօթքին վրայ, և թողարուած է նաև Ս. Հոգորդութիւն մաս մը պահել հիւանդներու համար: Բայց լատիններու պէս Հոգորդութիւնով օրհնութիւն ընելը արգիւտած է:

Սակայն օրինական գաւառու համար այս համալրեալ Դիքի՝ ինչպէս պիտի կոչուի այն՝ պէտք է վաւերացուի եկեղեցիին կրեական և աշխարհական ներկայացուցիչներէն և փարլամենթէն:

Գրեց՝ Հ. Զ. Բ. ՊՐԻՃՄԷՆ

Հայացուց՝ ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿԳ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԿԻՒԻԿԻՈՅ ԿՍԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ՝

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

Ա. Արքանմիտ հանգուսններ, — Բ. Էջմիածնի Արքին վերահաստատւեան պահանջներ՝ 1441ից. — Գ. Աւելի զօրաւոր պահաւ մը, — Դ. Երևանի ուղարկուած վիճակը, — Ե. Կիլիկիոյ Արքին կանոնաւանութեան փաստեր:

Ա.

Աւանդական և պատմական հիմունքով Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Կաթողիկոսութեան աթոռանիստ առաջին մայրավանքը եղաւ Վաղարշապատ (Ս. Էջմիածին): Բայց կը զիտենք Ազգային Պատմութեան մէջ որ Հայ ազգին քաղաքական կեանքի հոսանքներն ո՛ւր որ ուղղուած ու հանգրուան մը չինած են, այդ հանգրուաններ Հայոց Կաթողիկոսներուն համար ալ աթոռանիստ եղած են. որովհետեւ պետութեան և եկեղեցւոյն գործակցութիւնը անհրաժեշտ պայման մըն էր Հայ ժողովուրդի զոյութիւնը պաշտպանելու և անոր քաղաքակրթութիւնը հովանաւորելու և պահելու համար:

Այս է պատճառը որ Հայոց Կաթողիկոսները թափառեցան աշխարհապրական հետեւեալ զիմերու վրայ:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի և լուսաւորչեան Տան առաջին աթոռանիստն եղաւ ՎԱ. ՂԱՐՇԱՊԱՍ (Էջմիածին) 303—403:

Իսկ յետոյ՝

Ա.—ԴՈՒՆԸ, 485ին, Մանդակունիի ատեն.

Բ.—ՋՈՐԱՎԱՆԻ և ԱՂԹԱՄԱՐ 927ին, Յովհան պատմաբանի ատեն:

Գ.—ԱՐԿԻՆԱ, 947ին, Անանիա Մոկացիի ատեն:

Դ.—ԱՆԻ, 992ին, Սարգիս Սնանցիի ատեն:

Ե.—ԹԱԻՐԱՌԻ, 1067ին, Խաչիկ Բ. Անիցիի ատեն:

(*) Այս խորագրին առկա պիտի ներկայացնենք Կիլիկիոյ կաթողիկոսներուն գաւազանը 1441 Էճ միջեւ մեր օրերը, Սահակ Բ. Կրդս. Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան պահանջներ չէ՛ գրուած աշրդական ձեւով մը: Այնպէս որ Աշտարակեան պատմագիր Եփրեմ կրդիէն. մինչեւ Ալիւս (Սիսուս) և Օրմանեան (Ազգապատում) Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան և կաթողիկոսներուն վրայ գրուածներ բերի են բարոյական և կրօնական: Իսկ մենք ինչ որ պիտի գրենք հոս Կիլիկիոյ կաթողիկոսներուն վրայ, մէկ մասն է մեր Պատմութիւն Կաթողիկոսութեան Կիլիկիոյ գործին, բայց լատիպէս ամփոփուած Սիւնի համար: